

Jerry Aline Flieger

Saját, személyes Schreberem: a posztmodernitás őstörténete*

Epilógus a modernitáshoz: Ludertum

Eric Santner figyelemre méltó olvasata Dr. Schreber pszichotikus esetéről egyfajta pozitív diszkriminációt alkalmaz a paranoid psziché számára; korrekciót a paranoia és a skizofrénia leegyszerűsítő bináris ellentérére, mely Deleuze és Guattari korai „anti-ödipális” vagy „anti-freudi” munkáiból lehet ismeretes, és olyan nagyhatású teoretikusok munkáiban köszön vissza, mint Lyotard és Žižek. Gilles Deleuze és a nietzschei és artaud-i „modernitás” más hívei, akik a modernitást mint intenzitást, szakadást és sokféleséget határozták meg, egyértelműen a skizoid modalitást részesítik előnyben – mely feltehetően változékony, kreatív és fragmentált – szemben a merev és üledékes paranoid modalitással, mely összekapcsolható az „Anti-Ödipusz” réteges és totalizáló kulturális víziójával, az önkényes és megfigyelő államapparátussal: a paranoia egyszerre jellemezhető a totalizáló, sőt kataklizmaszerű megoldások okaként és tüneteként is. Santner munkája viszont a paranoid, hallucinációs kozmológia új olvasatát adja, amikor a schreberi pszichét azzal a fajta változékonysággal és kreativitással ruházza fel, melyet az „anti-ödipálisok” a skizofrénianak – mint az örültség episztemológiai és esztétikai választásának – tulajdonítanak. Santner azzal érvel, hogy a paranoia, ahogy a skizofrénia is, egy kreatív produkciós mód lehet, gyógyító kompromisszumos képződmény, mely a kreatív fantázia stratégiáját alkalmazza a pszichés túlélésért, sőt, mindeközben a „modernitás titkos történetét” is magában hordozza.

A klasszikus szociopolitikai olvasatok a projektív identifikáció központi szerepét, a totalizáló megalomániás vízió fontosságát, és Schreber Fleschighez kötött homoszexuális katexisének kulcsszerepét hangsúlyozzák a betegségben. Santner, miközben elismeri, el is mozdítja ezeket az alapokat; miközben nem tagadja Schreber abjekciójának libidinális megnyilvánulását, rákérdez arra, hogyan képesek a kompromisszumos, lereagált tünetei ilyen módon szexualizálódni: az uralkodó szociális klíma hatásaként, nem pedig pusztán egy apa-fia ödipális-kapocs utóhatásként.

* Az eredeti, kéziratos szöveget a szerző bocsátotta folyóiratunk rendelkezésére, amiért ezúton is köszönetet mondunk.

Santner a politikai perverz, költői Schreberhez hozzátesz egy anti-patriarchális Schrebert, aki a szimbolikus beavatás krízisét dolgozza fel egy nőgyűlölő és antiszemita társadalomban. A betegség menekülést jelez és biztosít az autoritás elől – mely szükségszerűen elnyomó és üres performansz – a „nővé-válás” pszichikus stratégiájával; az extatikus kommunikáció és a stigmatizálttal vagy az abjektivel való azonosulás új kozmológiáját létrehozva. Egyszóval, Schreber alternatív kozmológiája mitikus megoldás a legitimáció „modern” krízisére, az úgynevezett autoritás megszólítása csalóként, szélhámosként (Luder, Ludertum).

Santner egy kulcsfontosságú megfigyelése a schreberi/freudi identifikációról a *Ludertummal* (csaló, csalás, abjekció, performansz): „a paranoiás túlélése annak köszönhető, legalábbis részben, hogy pillanatnyilag visszautasítja az egész értelmezését, és önmaga is játékosá válik a jelentés lerombolásában. Ahelyett, hogy megpróbálná helyreállítani szimbolikus identitását a mögöttes ösztöndimenziók elfojtásával, egyfajta megkönnyebbülést lel ezen ismétlődő mintákba való egyre mélyebb belépésben, és ezek előadásában. Akár modernnek, avantgárdnak vagy *már posztmodernnek* nevezzük is ezt a stratégiát, bizonyosan Schreber feminizációjához kapcsolódik.”¹ A modernitás egyfajta epilógusának felvetéséhez a *Ludertum* kulcsfontosságú alkotó természetére szeretnék fókuszálni, mely már Santner elgondolásában is körvonalazódott, amikor egy olyan stratégiát idézett fel, mely „már posztmodern”. A modernitás titkos történelmének Epilógusát szeretném felvázolni: a paranoid tudást mint posztmodern utóiratot, Lacan leírásában.

Amikor ezen a nyáron visszatértem Afrikából, készen arra, hogy ezt az előadást megírjam, kollégáimat egy online „psy-art” elméleti csoportban találtam, lenyűgöző vitába bonyolódva valami körül, amit Lacan munkásságában „ludikus logikának” neveznek, valamint tűnődő dzsinnekről, ördögökről, bűvárokról, hidraulikáról és karteziánus logikáról. Egy brit résztvevő Lacan egyik terminusának tisztázására kérte kiber kollégáit – megszokott módon egyértelmű denotatív referencia nélkül – (*Lacan avec les Philosophes*, Albin Michel, 1991). „az *objet a*”-ra, a mindig eltérített vágy hermetikus céltárgyra utalva mint ludikus logikára. A világ minden tájáról jelenlévő közreműködők különböző kontinensek kézikönyvei után nyúltak, és keresőmotorjaikat beindítva előálltak a *ludikus* néhány érdekes vonatkozásával és definíciójával: elektronikus játék, „karteziánus ördög”, „karteziánus bűvár”, és, még bizarrabbul, dzsinn vagy „kisördög a palackban”. Norm Holland a következőkről tájékoztatott minket:

„A bűvár/ördög egy felfordított, miniatűr ivópohár (melyet tetszés szerint dekorálnak). A belsejében egy vertikális vízzel teli cső található, melyben, hogy nem billegjen egyik oldalról a másikra, bizonyos mennyiségű levegőt is csapdába ejtettek. A vízoszlop felszínén található levegőre adott nyomás megnöveli a levegőnyomást a bűváron belül.

Úgy tűnik, hogy az »ördög« valamiféle gúnynév lehetett a jóval pontosabb »bűvár« megnevezés helyett. [...] Talán Lacan az elfojtás tárgyi megjelenését akarta elképzelni. Felülről érkező nyomás hatására lefelé

¹ Santner, Eric L.: *My Own Private Germany. Daniel Paul Schreber's Secret History of Modernity*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996, 93. Flieger kiemelése.

megy. Ha a nyomást eltávolítjuk (a lacani analízisen keresztül?!), a tárgy ismét felszínre kerül.”

(Norman Holland, Psy-Art beszélgetőcsoport)

Norm definícióján elgondolkodva meglepett az egybeesés a *ludion* fogalma mint csaló és szélhámos – tárgyiasított analógia a mindig is elidegenített vágyunkra, melyet az atmoszférikus kondíciók és „hullámok” hánynak-vetnek – és a schreberi *Luder* fogalma között. A játék, az ördög, a dzsinn, az „objet a”, ami sosem ott van, ahol lennie kellene, tulajdonképpen a pszichózis motorjaként is meghatározható, mely olyan tárgyakat száll meg, melyek bonyolultak, ellenőrizhetetlenek, sőt hallucinációsak. A lacani vágy ördögi gépezetének munkái és a *Ludertum* fogalma mint az áteresztés és az „ördögi” instabilitás vagy marginalitás következménye, bármely esetben szuggesztív erejű. Eric Santner személyes modernitástörténete annak igazolásával kezdődik, hogy Schreber egyfajta sarlatán mókamester, amikor arról fantáziál, hogy a bíró *Ludernek* hívja, egyszerre felfedve abjekcióját és önteltségét, megidézve a szimbolikus felruházás performatív aspektusainak krízisét. Írásomban Santner provokatív analízisét fogom egy újabb elemzési lehetőség megnyitására használni, tekintettel a modernitás titkos történelmének kulcsszava (*Ludertum*) és a lacani kulcsszó (*le ludion* – mint a posztmodernitás titkos történelmének megrohamozása) kapcsolatára. Hiszen az utóbbi nem más, mint ludikus jelenség, ahol semmi sem állandó, ahol a fogalmak a szociális és a pszichoszociális nyomásokra és körülményekre válaszolva változnak, ahol különös csábítók kiszámíthatatlan ördögi reakciókat csikarnak ki, ahol a mondanivalók legtöbbje – úgy tűnik – hiányzik az univerzumból. A karteziánus ördög mint szélhámos, aki a tudatosság felszíne alá merül, majd pedig felbukkan, valószínűleg azon sajátosságok közé sorolható, melyeket Lacan paranoid tudásként nevez meg. Valójában az „*objet petit a*” koncepciója önmagában valamiféle *ludikus logika*, hiszen 1960-as évek eleji bevezetése óta egy sor különböző álruhát magára vett. Azt javaslom, szolgáljon ez a terminus metaforikus hídként Eric Santner lenyűgözően „modern” schreberi hőse és a kreatív paranoid tudás posztmodern alanya között; ahol, amit ismerünk, mindig a másik tekintete által megtörve tér vissza hozzánk.

Más szóval, a paranoid tudás lacani modellje posztmodern csavart ad Santner olvasatához, mely a paranoiát a modernitás következményeként, saját interpellációjára mint „bírára” vagy hatóságra hivatkozva az investitúra (hatalommal való felruházás) válságaként határozza meg. Santner élenként ábrázolja a tájképet, mely Schreber „saját, személyes Németországát” alkotja, a „képzeletbeli teret, melyet Freuddal, Panizzával, Kafkával és temérdek más alkotóval oszt meg”, a képzeletbeli birodalmat, melyben a „másik oldal mindenekelőtt a nőké, a zsidóké és a homoszexuálisoké – vagyis Schreber *Ludertum*ának kulcs reprezentánsaié – volt”.² Ez a modern, képzeletbeli tér megelőlegezi a posztmodern paranoid és álomszerű teret, olyan jelzőkkel, mint Pynchon *Súlyszivárványa*, de eltérően Kafka perének szürke paranoid álmképétől (a vádló, arctalan bírakkal, akik készek kimondani a száműzetés vagy a *Ludertum* ítéletét) a posztmodern szivárvány-paranoiája, Austertől Ecóig, miközben felkavaró, mint Pynchon szivárványa, fufangos, nincsen gravitációja és ludikus. A fellegekben

² Santner, 1996, 139.

járó posztmodern nomád bohóckodás, amit Eco, Calvino vagy Murakami (*A Wild Sheep Chase*) keresésként, kutatásként ábrázol talán találébban jelenik meg Beckett-nél, mint Kafkánál: egy hiányzó és nem ítélező Godot felügyelete, és nem *A per* arctalan vádlói által. A *Súlyszivárvány* másik oldala egyfajta posztmodern Óz, ahol a varázsló az előadás üres effektjeként lepleződik le, aki mindazonáltal uralkodik a kívülállók, látogatók, vándorok, a csöcselék és a söpredék, az oroszlántalanított oroszlán, az üres robotember és az elveszett gyermekek fogadtatása felett. Mindannyian csak azért hagyják el az otthonukat, hogy végül megtalálják azt; inkább, mint hogy az otthon visszautasítsa, kivesse és kitaszítsa őket.

Santner olvasatában – melyben az idős Schreber és a társadalom Nagy Testvérként kísért – a Ludertum, a ludikus az, mely a bírónak mint tréfamesternek (és nem autoritásnak) elismerést ad; a légmentes, már szinte fullasztó szimbolikus rendet pedig egy lyukkal látja el, bármilyen véres megoldást keresve arra – beleértve a tömeggyilkosságot is –, hogy megállítsa az autoritás kivéreztetését. A ludikus és a Ludertum az, mely kreatív megoldást kínál, melyet „posztmodern” Schrebernek fogok nevezni, a modernizmus katasztrófális végső megoldásának utóhatásaként, melyszerencsére nem járhatott sikerrel.

Paranoid elmélet: a modern Schreber

1) Paranoia, nyilvános politika, túlzott láthatóság: szórakoztatás

Eric Santner Schreber „személyes Németországának” szociopolitikai olvasatát a paranoia más, meghatározó elméleteinek keretébe helyezi; Deleuze és Guattari ma már kanonikus paranoid karakterizációjára az *Anti-Ödipuszra* hivatkozva a paranoiást „a hatalmas tömeggyűlések művészenek” nevezi, egybekapcsolva a „szervezett tömegek jelenségével”.³ Deleuze meghatározása a paranoiáról mint csoportos libidómegszállásról természetesen már körvonalazódott a frankfurti iskola elgondolásában, melyben összekötik a fasizmust és a libidinalizált tömegpszichológiát – Adorno szíves engedelmével –, ez pedig Freud saját elemzéséből, a *Tömegpszichológia és én-analízis* gondolatmenetéből fakad, melyben az erotikus identifikációs kapcsolatot vizsgálja követők és karizmatikus vallási vagy katonai vezetők között. A politikai pszichoanalitikus gondolkodók – mint Jean Baudrillard és Slavoj Žižek – legutóbbi munkái követik a Freud-Adorno-Deleuze vektort a paranoiának a totalizáló vagy megfigyelő vízióval, a totalitáriánus társ kozmologikus szisztematikus pszichózisával való összekapcsolásában, ahol egy felügyelő „égbeli szem” gyakorol hatalmat a látótér felett, országos jellegű hiperláthatóságot hozva létre. Ahogy Slavoj Žižek kifejezi, a paranoid-totalitárius konfiguráció elveszti „a Másik homályosságát”: a tudás monolitikus, áttetsző, prófétai. Ezeknél a „paranoid” ezredfordulós gondolkodóknál a különbség megszűnik, hasonlóképpen a foucault-i Panoptikum fegyelmező vizuális mezejéhez. Emiatt Teresea Brennan és mások

³ Deleuze, Guilles – Félix Guattari: *The Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000, 279.

korszakunkra a „paranoia koraként” hivatkoznak, melyet annak érzékelése jellemez, hogy „valaki” – a láthatatlan felügyelő vagy a mechanikus képernyő – figyel. Ezen „post-deleuze-iánusok” számára a paranoia kétélű: egy betegség, mely egyszerre létrehozza a fegyelmi erőt és a totalizáló víziót, és végre is hajtja azt. (A totalitáriánus állam már önmagában paranoid, hiszen ideológiái és építményei alkotják az egyetlen globális „valóságot”, egy képzeletbeli kapcsolatot a valódival (Althusser), és a paranoia termékével egy fegyelmezett polgárságban.)

Az azonosság és a látvány legfrissebb ezredfordulós teóriái (Cook és Kroker, De Bord, Virilio, Deleuze: *A Thousand Plateaus*, Žižek: *The Sublime Object of Ideology*; Lasch: *Az önimádat társadalma*, Lyotard: *The Inhuman*) folytatják azt a pszichopolitikai tradíciót, mely a paranoiát a látvány társadalmának betegségeként becsméri – a kritika maga viszont gyakran maga is paranoid hiperbolába fordul (mint például Baudrillard-nál az apokaliptikus *A rossz transzparenciájában*, vagy Cook kibernetikájában és Krokernél, a *Hacking the Future* című írásában, vagy Adam Parfrey nagy klasszikusában, az *Apocalypse Culture* soraiban). Az ezredfordulós paranoia valóságos ipara ez, mely a transzparencia és az azonosság, a végtelen helyettesítés zord szcénáját becsméri, elválasztva a valóságostól. A jelölő az identitás ámokfutásába kezdett. („Minden a szexualitás. Minden a politika. Minden az esztétika. Egyidejűleg.”)⁴

Ezen olvasat szerint Schreber a megalomániás totalitáriánus Zeitgeist tünete, az evangélikus és apokaliptikus mindentudó, aki visszatükrözi a tagadás és hübrisz „betegségét”, mely a 20. századot fertőzi. Ez egy azon olvasatok közül, melyet Santner „személyes történelme” oly lenyűgözően megcáfol, még akkor is, ha elismeri a paranoid mentalitás emblemikus alkatát – a rendszerezés szükségességét, és az eltávolodást a hit szimbolikus emberi közösségtől.

2) Paranoid perverzió: „Élvezem, hogy lány lehetek”

A Schreber-eset szociopolitikai vektorának átdolgozásában Eric Santner megszólítja Freud saját megszállottságát és homoszexuális nyomozását, valamint azokat a meghatározó filozófiai és szociológiai tényezőket, melyek Schreber elragadtatását és misztikus abjekcióját Isten férfiatlanított ágyasaként alakítják. Ez a munka – a vizsgálódás második rétegeként – utal a paranoia kapcsolatára az antiszemitizmussal, Gilman és Geller, Boyarin és mások munkái alapján: „Ezek a tudósok azzal érvelnek, hogy Freud érdeklődését ezen eset iránt nagyban befolyásolta az a kényszerhelyzet, mely azokat a feminin tendenciákat, fellángolásokat és vágyakat igyekezett megtagadni Közép-Európa dekadens kulturális klímájában, melyek rasszista antiszemitizmus szemében egyre inkább egy úgynevezett zsidó patológiás hajlammal asszociálódtak.”⁵

⁴ Baudrillard, Jean: *A rossz transzparenciája*. Ford. Klimó Ágnes. Budapest: Balassi Kiadó, 1997, 14.

⁵ Santner, 1996, 138.

3) Paranoid poétika: „A bőröm alatt vagy” / „Magadba bolondítottál”

A pszichózis effajta poétikája már a paranoid írás és percepció szürrealista kísérletei óta érdeklődésre tarthatott számot. Sőt, Deleuze és Guattari számára, a *Kapitalizmus és skizofrénia* gondolatmenetében a skizoid vágyak szabad folyása egyszerre paradigmája és instanciája is a poétikának: kapcsolatban az anyaggal és a valósággal molekuláris szinten, elviselhetetlen „kapocsként” a valósággal, a húsba vésve, ahogy Artaud írásiban láthatjuk. A paranoia nem érintkezik, nem kapcsolódik és totalitárius, míg a skizofrénia az elragadtatott és elviselhetetlen érintésben fragmentálja a tárgyat. Deleuze és Guattari, az anti-ödipálisok számára, a pszichoanalízis „örült ödipalizációja” a kizsákmányolás és elnyomás gépezeteként a kapitalizmussal kollaborált, és a virágzó, téveszmés, pszichotikus skizofréniát hozta létre, nem pedig a „dekódolt skizók” és vágyak szabad áramlását.

Fontos megjegyezni, hogy Eric Santner olvasata Schreber paranoiájáról megegyezik a deleuze-i paranccsal, mely az elnyomott skizók és áramlások „deterritorizációját” hirdeti, tartózkodva a könnyed psychologizmustól, politikai hatásként kontextualizálva újra az „örültséget”. Santner munkája elkerüli a leegyszerűsítő családi rendszert, mely Deleuze és Guattari szerint minden pszichikus formációt az „Anyá-Apá-Én” zártkörű háromszögébe erőltetne. Persze ez nem jelenti a pszichobiográfia teljes elhagyását, hiszen Santner remekül elemzi a kapcsolatot az idősebb Schreber professzionális elfoglaltságai és a legitimációs krízis között, melyet a fia tapasztalt. Amit Santner hozzátesz – azon túlértékelés korrekciójaként, mely a skizofréniát mint poétikus közvetítőt jelölte meg –, az a nézet, hogy a paranoiának megvan a saját poétikája, s annak társadalmi hatása valójában nem elősegíti a szociális kizsákmányolást, hanem reflektál rá. A schreberi kozmológiát nem csupán tünetként, hanem trópusként elemzi, összhangban azzal az esztétikai hangulattal vagy korszellemmel (*Zeitgeist*), mely például Kafka munkásságában tükröződik. A modern művészt „paranoidként” olvassa, és megfordítva is, a pszichotikus Dr. Schreber javára művészi és kreatív víziókat ír. Santner erőfeszítéseinek talán legeredetibb és legígéretesebb aspektusa a paranoid újraesztétizálása, valamint a politikai olvasat, mely a modern esztétikai törekvéseket a fasiszta impulzusok tükrében értelmezi:

„Schreber öröksége érinti a fantázia alapvető értékét, a szenvedélyeket, sőt még az úgynevezett perverziókat is tudásanyagot azokról a szimbolikus erőforrásokról, melyektől az emberi társadalmak függenek, hogy tagjaikat biztosíthassák „létfogosultságukról”. A beiktatás rituáléi és folyamatai szociálisan értelmezhető, szimbolikus mandátumokkal feltöltött státusszal ruházzák fel az egyént, melynek funkciói nem csupán az egyének számára szolgálnak megerősítésül, hanem a társadalomnak magának is. E folyamatok gördülékeny működése biztosítja a közösséget saját létezéséről is, arról, hogy van valami valóságos a szociális tényekkel és értékekkel – címeikkel, valutáival, társadalmi nemekkel és hasonlókkal – kapcsolatban, melyeket a közösség megszentel és létrehoz. Schreber hallucinációi ezeknek a rítusoknak és folyamatoknak a válságát illusztrálják, alapvető és zavaró elmozdulást a hozzájuk kapcsolódó témákban. Schreber

modernitásának titkos története azt sugallja, hogy átlépjük annak a korszaknak a küszöbét, ahol és amikor ezek a szimbolikus erőforrások már nem szólítják meg az alanyt ott, ahol a legmélységesebben »él«...»⁶

Schreber poétikájának tehát inkább diagnosztikus kulturális értéket tulajdoníthatunk, mintsem a skizofrén művészet tiszta értékét, ahogy azt Deleuze és társai megállapították. Hallucinációi terapeutikusak is, hiszen „Schreber perverz gyakorlatainak, identifikációinak és fantáziáinak ápolása nemcsak az impulzív viselkedést (*act out*) teszi lehetővé, de [krízisének] feldolgozását és az emberi szolidaritáshoz való visszatalálását is; anélkül, hogy megtagadná ezt az alapvető bizalomszegést, anélkül, hogy »végső« és végérvényesen megváltó megoldással kellene azt meggyógyítania”.⁷

Paranoid tudás: posztmodern esztétika

Freud és Lacan csakugyan azt mondja, hogy a paranoia, sok egyéb mellett, a psziché öngyógyítási kísérlete vagy kompromisszuma az elviselhetetlen feltételekkel, a másik percepciójának átdolgozásával, projekciójával. A posztmodern, véleményem szerint, más dolgok mellett, a Santner által kiemelt gyógyító hatás jele: az investitúra újraolvasása komikus vagy ludikus jelenségként. Ha, ahogy Deleuze és Guattari javasolja, a magas modernizmus mint „betegség” esztétikai megszemélyesítője Artaud és Nietzsche, a tarthatatlan kapcsolat, a hús „érintő anyaga”, a világ mint seb törvénybe iktatásával, stb., akkor talán Schreber enyhe túldetermináltsága is helyénvaló mint az utóhatás, a „poszt-izmus” poétikai emblémája. Ennek fényében Schreber egyszerre volna modernista, a modern mint a politikai mámorral és a fasizmussal való flörtölés kifejezője (az angolszász világban a magas modern világának ez kifejezetten jellegzetes politikai tendenciája, Eliottal, Pounddal és társaikkal); egyszerre volna a modern esztétika és anti-materializmus „elrettentő” áldozata és a posztmodern előjele mint a modernizmus második ereje, a modernizmus önátdolgozása a „nachträglichkeit”-on [utólagosság] keresztül.

Mivel járna ez a posztmodernizmus, ez az après-coup? Véleményem szerint jellegzetességei a következőképpen vázolhatók: egyszerre esztétikai modalitás és társadalmi állapot, egy hatás, mely 1) ellenáll a totalizációnak, kritikus az eredettel és a végérvényesen megállapított normákkal; 2) gyanakvó a mester-narratívákkal, a szisztematikus „izmusokkal” mint fogalmi keretekkel; 3) inkább ludikus és önreflexív, mint szoliptikus és önmagával elfoglalt; 4) tudatosan és paradox módon hajlandó az idézés, a másolás, az ismétlés vagy pastiche hadrendbe állítására, ellentétben a modern újat övező kultuszával; 5) inkább populáris, mint elitista; 6) struktúráiban, tematikájában és hangnemében a magas modernitáshoz képest inkább paranoid, mint skizofrén/töredékes.

⁶ Santner, 1996, 144.

⁷ Santner, 1996, 145.

Tehát, összhangban a „poszt” terminus kétértelműségével, mely egyszerre jelezhet folytonosságot (poszt-impresszionizmus) és törést (poszt-feminizmus), a posztmodernizmus egyszerre örököse és elhagyója is elődjének.

A fennmaradó időben röviden szeretném összefoglalni, hogy Lacan olvasata a paranoiáról, mint episztéméről hogyan teszi lehetségessé a paranoia posztmodern olvasatát, illetve Schreber jellemzését elő-posztmodernistaként, a tény előtt és után. Ez evidens, hiszen a paranoid tematika és struktúra a posztmodern fikcióban mindenütt jelen van, kezdve Pynchon paranoid pikareszkjével, Beckett Godot-jának panoptikumán keresztül, de gondolhatunk azokra a hősökre is, akiket követnek, Austernél, Queneau-nál, Perecnél, Robbe-Grillet-nél, Ecónál vagy Calvinónál. Vagy gondolhatunk a paranoid összeomlás nyomozatára Siri Huvstedt munkáiban, sőt, még Walter Abish paródiájára is a német bűnös lelkiismeretről a *Wie Deutsch ist es?* soraiból, ahol – fanyar és szenttelen humorral – a németországi halottak és elföldeltek meglehetősen kényelmetlenül épp egy pláza alapjainak ásatásán bukkannak fel. Röviden, ha a modernitást az investitúra krízise terjeszti ki, akkor a posztmodern ezt a krízist egyszerre filozófiai és esztétikai modalitássá alakítja, mely egyesíti az abszurdot, a ludikust és a magasztost. A találkozási pont e két pozíció között az a pillanat, amit Deleuze bifurkációnak nevez, a fordulópont, amikor Schreber betegsége megjelenik. (Schreber első „paranoid” tünete az a fantazmagória volt, hogy a bíró delegitimálja szenátuselnöki kinevezését, *Luderként* leplezve le őt, megmutatva a zavart a Luder jelentései között – joker (pasas, mókás ember), szélhámos, csaló – ugyanakkor játékos, oszcillátor, karteziánus ördög/búvár, ludikus, a deleuze-i értelemben összeszerelt gépezet.) Eric Santner szerint ez az interpelláció az ítélkező és kinevező jogi autoritás részéről a paranoid projekció által átalakul a fortélyosság, a csalás vádjává, a nőies karakter leleplezésévé, és a szemita „tisztátalanság” asszociációjává.

Lacan és Santner számára a paranoia mint betegség magába foglalja a Szimbolikus rend összeomlását; a paranoia földalatti alakzata széthullás az interpelláció különböző szerepeire; azzal, hogy női jelleggel ruházza fel, a szimbolikus felruházás létrehozza a fiúk klubját, mely állandósítja magát az öregfiúk hálózatában. Abban a pillanatban, hogy belépünk a belső körökbe, a meghívás fenyőszivarok és brandy társaságában érkezik, vagy, a 21. században ezzel egyenértékű (a csúcstechnológiás kiborgológia erőteljesen férfi környezetében) a meghívás a férfi-kapcsolódásra, a tagságra a patriarchális klubba. De Schreber azzal, hogy saját, megoldatlan kapcsolatát egy autoritativ, de briliáns és „fegyelmező” apa-figurára vetíti, megismétli kapcsolatát saját, híres apjával, az idősebb Schreberrel.

Mindemellett, a paranoid-skizoid Schreber santneri olvasata elkerüli a deleuze-i oppozíció szigorú kettős határait, összetett kapcsolatot feltételez a „moderista” esztétika mint krízis, illetve a posztmodern esztétika mint ugyanennek a veszteségnek az ünnepe, a metanarratívákban való hit elvesztése között. Amikor Schreber paranoid projekciója hatására elutasítja kinevezését, akkor inkább a kasztrációnak, a nővé válásnak engedelmeskedik, mintsem hogy együttműködésre kényszerítsék, hogy Sophie istentelen választását kelljen megtennie, politikai sorsának kettéválásában. Elutasítja a kiváltságot, a *Ludertum* büntetését férfiként viseli, pontosan azáltal, hogy a nővé válást választja. Ahelyett, hogy kívülállóvá válják, mint azon öregfiúk egyike,

akik már eleve zsidóként és nőként, kívülállóként határozták meg, személyes kozmológiájának építésével túljár a rendszer eszén, létező valóságként átélve azt, „hangokat hallva”, melyek utasítják, hogy abjekt, Isten szolgálólánya legyen, inkább, mint hogy maga legyen az elnyomó totalitárius isten.

A *Luder* szó egyik jelentése az illegitimitás felidézésével Schrebert apátlan fiúvá teszi (itt az apával való „nem-ödipális” leszámolás abban érhető tetten, hogy az apa örökösét, kapcsolatukat elvágva, fattyúnak nyilvánítja).

Lacan *ludionja*, ahogy láthattuk, pontosan az a szélhámos, aki okkal játssza trükkjeit, melyekkel megkérdőjelezi az abszolút tudás és birtoklás fogalmát. A karteziánus bűvár oszcillál, lebeg és süllyed, kering. Ez a jelentése a levél híres keringésének a *Seminar on ‘The Purloined Letter’*⁸ soraiban – a „tudás” körkörös, keringő és mindig az identifikáció egy funkciója, melyet a másik tud és lát.

A posztmodernizmust „a diskurzus bizonytalanságainak elfogadásaként” szokás leírni⁹, mely a megszokottban való hit elvesztésének ünnepléseként az adott rendszerek és az autoritás elutasítása. Lyotard hasonlóan, a metanarratívákban való hit elvesztéseként definiálja a posztmodern érzékenységet. Ebben az értelemben a posztmodern Schreber Santner Schreberének örököse volna: megőrült, hogy elkerülje a józanságot a végső megoldások világában. A posztmodern a végesség és a megoldás lehetetlenségét ünnepli, fenntartva szkepticizmusát a vak hit felé, felfedve a hatalom szigorúan performatív rituális jellegét.

A hitetlenség e kérdésének fényében Lacan elmélete a leghasznosabb. Lacan fenntartja, hogy a paranoiát az *Unglauben* (hitetlenség) határozza meg: a hit hiánya a Szimbolikus rendben és a Másikban mint a rend szavatolójában. Valójában, Lacan szerint, a paranoia nem minden esetben pszichózis, hanem a felfedezés egy módja is. A *Seminar III*-ban (23) kijelenti, hogy a paranoia, ugyanúgy, mint a hit, a tudás és beszéd kérdése, illetve bizonyos paranoid tudás áthatja minden tárgy ismeretét. Természetesen Lacan számára a beszéd mindig interszjektív kettősség, megfejtésre váró kódolt talány (36), melyben az alany üzenetét a másiktól megfordított/átfordított formában kapja. Valójában Poe detektívje, Dupin, Lacan példája a nyomozóra, a paranoid tudás mestere: miközben a másik helyébe helyezi magát, paranoid gondolkodásra támaszkodik, hogy a másik látómezejét magáévá tegye, így lehetővé téve, hogy észrevegye a valódi, materiális levelet, mely, a szeme előtt fekszik. (Dupin detektív csakis azért találja ki a hiányzó levél rejtélyét, mert önmagát a miniszter helyébe képzele, az ő szemével lát. Így képes a nyomot teljes valójában látni, a levelet, mely „rejtve” a szabadban fekszik.) Jelentős, hogy ez a dráma háromszögek körforgásában valósul meg, melyekben az egyik pólus megváltozik minden alkalommal, amikor a levél gazdát cserél: Király – Királynő – Miniszter; Királynő – Miniszter – Dupin. Az első reménytelen, nem tudja, mit tegyen, a második birtokolja a tudást és a vágy tárgyát, a harmadik pedig akarja és megragadja azt. *A trompeur, trompeur et demi*, a komédia logikájának megfelelően, egy önfenntartó háromszögben, ahol senki sem mindentudó, sértetlenül megmenekül.

⁸ Lacan, Jacques: *Seminar on ‘The Purloined Letter’*. In: Robert Con Davis – Ronald Schleifer (eds.): *Contemporary Literary Criticism*. New York: Longman, 1989, 301-320.

⁹ Smith & Kerrigan bevezetője, Derrida *Mes Chances* ix.

A paranoid tudás legkorábbi tárgyalásánál Lacan egy parabolával illusztrálja elméletét (Seminar III): három elítéltnak két fekete tapaszt és három fehéret mutatnak, majd mindegyik hátára kerül egy, azután együtt hagyják őket a szobában. A legelsőt, aki eltalálja a hátán található tapaszt színét, szabadon engedik. Mindegyik fogoly ugyanazzal a gondolatmenettel ugyanarra jut, hogy a tapaszt fehér; azt feltételezve, mit tenne a másik kettő, ha tapasztuk fekete volna, azt várva, vajon, megteszik-e, ami nem történik meg. (1-es: Ha fekete lennék, a második már tudná, hogy ő fekete-e, a harmadik férfi két fekete tapaszt látna, így tudná, hogy igaza volt és távozna. A harmadik nem távozik, így, ha én fekete vagyok, a második férfi tudná, hogy nem fekete, hanem fehér és távozna – de nem teszi. Így én fehér vagyok, nem fekete.” (Wilden, *Language of the Self*, 105-106.) Ez a háromszögesített mese a paranoid tudást jelképezi, amely a másik nézőpontjával, valamint a másikkal a másiktól és önmagáról való vélekedésével történő projektív identifikáció által valósulhat meg. A tudásnak mások által terelt gondolatnak kell lennie ahhoz, hogy felismerjük. A tanmese egyúttal hangsúlyozza az interszubjektív kommunikáció összes aktusának paranoid természetét, melyhez hozzátartozik a bizonytalanság és a spekuláció. „A beszéd a másikat mint olyat beszéltetni – azaz mint ismeretlent.” (Seminar III, 42) Így Lacan amellett érvel, hogy egy bizonyos paranoia az a mód, mellyel mindannyian interszubjektív tudásra teszünk szert: a projektív gondolkodás és saját deduktív erejének használatával a paranoiás rokonságot von a tárgyak közé, kapcsolatokat létesít, összeesküvést alkot a Másik helyének átvételével, mint ahogy Dupin megoldja az eltulajdonított levél rejtélyét azáltal, hogy ellenfelének szemén néz keresztül. Lacan azzal érvel, hogy a szubjektumpozíciók váltogatásának e képessége ősi, alapvető emberi tulajdonság, nem pedig a betegség jele: „Minden emberi tudás a féltékenység dialektikájából ered [...], a gyermek transzivitizmus (*transivitism*)¹⁰ amikor azt mondja, a másik megütött, nem hazudik; ő maga a másik.” (39.)

Azaz egy bizonyos tárgyiasítás lehetővé teszi az emberi szubjektum számára, hogy átvegye a másik helyét, a tükörstádium hatásaként, elidegenítésként és tárgyiasításként: „az ego eredeti szintézise alapvetően egy alteregó, mely elidegenített (az ego nárcisztikus szerveződése). A vágyakozó szubjektum a másik centruma köré épül, amennyiben a másik képes megadni számára a vágyott egységet.” (39-40.)

Tehát a projektív identifikáció paranoiás struktúrája az alapvető különbség az emberi és az állati világ között: ami az emberi világot tárgyakkal teli világgá teszi, abból a tényből ered, hogy az emberi érdeklődés tárgya a másik vágyának tárgya (39). A legelső emberi tudás „paranoid”, a féltékenység projektív vetélkedésén, az elsődleges identifikáció (tükörstádium) folyamatán alapul. Mindazonáltal, a „beszéd túljut ezen a rivalizáláson, egyetértésben elkülöníti a tiéd és enyém fogalmát. Így tehát a tudás egy imaginárius funkció, a beszéd pedig szimbolikus egyezményen alapszik. Ha a másik nem ért egyet, akkor vagy megsemmisítem, vagy ő semmisít meg engem.” (40.)

A modern Schreber paranoiája a másik elleni védekezés, melyben a szimbolikus paktum szétesik. Schreber meglátja a kinevezési folyamat ürességét, mely vélelmezett legitimitással látná el. A posztmodern Schreber pozitív értelemben paranoid, egy

¹⁰ Az az illuzórikus feltevés, hogy az egyén tünetei vagy egyéb jellemzői másokban is megvannak. (A szerk.)

postás, egy levélhordó, aki lerombolja a mesternarratívákat, beleértve a fasizmust is, elvéve jelentőségüket, megvonva a hitet tőlük, megválaszolva a delegitimáló interpellációt, a szerephívást, egy „itt”-tel üdvözölve a *Ludert*. Itt a tréfamester? „Igen, én vagyok az.”

A paranoid tudás mint Ludertum

Ezen a ponton érdemes konzultálnunk a (Móka)Mesterrel: Freud saját ludikus munkájában elbeszéli a viccelés eredetének történetét, a par excellence ludikus kifejezését, és az nem meglepő módon, egy háromszög: egy klasszikus fiú és leány találkoznak narratíva, melyet egy hasonlóan klasszikus szerelmi háromszög bonyolít. „A vicc megalkotója”¹¹ szembesül vágya „tárgyával”, ötleteit „udvarlás”¹² formájába önti. Ha az udvarlási folyamat sikertelen – ha a tárgy ellenáll, mert megsértődött vagy gátlásos –, az udvarló elkezd trágár vagy „szexuálisan explicit”¹³ nyelvet használni. Ha a hölgy gátlásossága nem okozna elég problémát az udvarló terveiben, belép egy másik férfi, egy lehetséges rivális, egy határozottan erőszakos harmadik fél, aki megzavarja az események természetes menetét. De sose féljünk, a fiú elnyeri a lányt, mivel obszcén viccének tárgyává teszi, élvezve a lány szégyenkezésének látványát, imaginárius leleplezést eszközölve: a szerencsétlen hölgy a viccalkotó által egy olyan hallgató számára lepleződik le, „akit mint hallgatóságát azzal veszteget meg, hogy ő ekképp külön fáradság nélkül elégítheti ki a libidóját”.¹⁴ Ebben a jelenetben a férfikötődés öltözőbeli élvezetei felváltják a csábítás eredeti célját, hiszen a viccelő „szövetségesül hívja az eredetileg jelenlétével zavaró harmadik személyt”.¹⁵

Ennélfogva a vicc háromszöge tulajdonképpen mindig afféle négyszög, hiszen a szociális lánc, melyben az imaginárius leképezi mind a vicc tárgyát (kettes pólus), mind pedig a vicc hallgatóját (hármás pólus) a játékosok változó szerepeivel állandósul. A vicc szemszögéből ez egy körforgás, ahol senki identitása sem marad beszennyezetlen, hiszen a Másik vágyának volt kitéve. Ahogy Freud hangsúlyozza: „A viccet ellenben feltétlenül el kell mesélni; a viccalkotás pszichikus folyamata ezek szerint nem zárul le a vicc kiötlésével, mert még hátravan egy olyan mozzanat, amely csak az ötlet közlésével valósul meg, csak az elmeséléssel válik teljessé a viccalkotás egyelőre még ismeretlen folyamata.”¹⁶ Ahogy az ödipális drámában is, a háromszög szükséges ahhoz, hogy a vágy folyamatát szocializálhassuk: a vágyunk a Másik vágya, kicserélt tekintetek hálójába fogva.

¹¹ Freud, Sigmund (1905): A vicc és viszonya a tudattalanhoz. Ford. Bart István. In: Freud: *Esszék*. Budapest, Gondolat, 1982, 115.

¹² Uo. 114.

¹³ Uo. 114-115.

¹⁴ Uo. 115.

¹⁵ Uo. 115.

¹⁶ Uo. 158.

a vágyott nő – a vicc céltáblája

Iokaszté – Anya

1

a vágyakozó alany – viccmesélő
Ödipusz-gyermek

3

betolakodó – cinkos vicchallgató
Laiosz – Apa

A vicc-háromszög körforgása, a harmadik, szintén fontos résztvevővel, párhuzamba állítható a foglyok játékának parabolájával. A vicc, hasonlóan az eltérített tekintethez, kering, mint egyfajta körkörös késleltetett tudás, mely csak a csattanót fedi fel (a tapasztalás a hátadon fehér), annak az interszubjektív körnek köszönhetően, ahol a vágy egymás után áttér egyik alanyról a másikra. A foglyok játéka, hasonlóan a vicchez, megmutatja hogyan teremtünk kapcsolatot másokkal, hogyan tekintünk saját magunkra a Másik feltételezésein keresztül, lehetővé téve számunkra a körülhatárolt, mindig kapcsolódó, érzékelt és hatásvadász szubjektumpozíciót. Szubjektivitásunk másokkal való kapcsolatunkon alapul, válaszul arra a felismerésre, hogy szavaival, „soha nem arról a helyről nézel rám, ahol én látlak” (Seminar XI, 74.) Minden szubjektumot a mások által bensővé tett képek alakítanak – a projektív identifikáción keresztül a nő hangokat hall, melyek sajátjai, vagy, helyesebben, a hang melyet odaátról hall, az a „levél”, mely visszatér hozzá mint válasz a Másiktól. Ez a tudattalan hangja, a szerelem kelepccéjébe ejtett Másik, projektív viszontáttétel, mely biztosítja (Lacan Poe-tól elcsent híres zárószavaival), hogy „egy levél mindig eljut címzettjéhez”.

Lacan számára a Másik nagy M-mel, azaz a Másik, amennyiben nem ismerjük (a tudattalan, a szimbolikus szavatolója) és a másik, kis m-mel (az alteregóm, minden tudás forrása, a versenytársam) között alapvető a különbségtétel, még ha komplikált is, az L-sémában (egy másik „paranoid” diagram, mely megmutatja számunkra befektetésünket mások szubjektivitásába, illetve azt, hogy saját üzeneteink hogyan térnek vissza hozzánk, miután mások és percepcióik eltérítették azt). De a másik (kis m-mel) birodalma, a konszenzus birodalma, az Idegenség/Másság birodalma megnyitja a család lehetőségét (a börtönörök csalhatnak, vagy, ahogy Descartes kijelenti, a paranoid pillanatban az Isten, aki biztosítja az okokat, melyek valójában fellelkesíthetnek, maga a karteziánus Ördög, *un genie malin*, a „kisördög a palackban”, a francia zseni [genius] és a dzsinn [genie] azonossága a franciában). Az egészséges személy jól megalapozott valósága feltételez némi hasonlóságot a konszenzus Másikja és a jelentés Másikja között. De a paranoid pozíció, a közösségen vagy a szimbolikus paktumon kívül, párhuzamos víziót nyújt, kiváltja a bizalmatlanságot a Másik felé, aki talán hazudik, sőt rá is szed (például, ahogy a király teszi *Az ellopott levél* soraiban; az uralkodó szem, mely nem lát semmit). Más szavakkal, a paranoid pozíció lehetővé teszi a szemlélő számára, hogy felismerje, hogy a Szimbolikus rend abszolút bizonyossága csupán rászedés és illuzórikus bizonyosság, melyet a tükrök füstje generál, és a törekeny, performatív beszédaktus garantálja: „Ez a tiéd. Ez az enyém. Ha a másik nem ért egyet, akkor vagy

megsemmisítem, vagy ő semmisít meg engem.” (40.) A paranoid kilép ebből az istentelen egyezményből, ahol, ha az uralkodónak nincsen ruhája, az egyénnek kötelező hazudnia róla annak érdekében, hogy a nyájban maradhasson. De a kompenzáció a tisztánlátás, ferdítve. Ez a nyomozó Dupin pozíciója, aki látja az uralkodó vakságát és a miniszter cselszövését, melyek mások számára láthatatlanok, paranoid okfejtést alkalmaz, feltételezi, hogy létezik összeesküvés, és ebből a pozícióból vizsgálódva meg találja.

A tudást illetően egy kis pszichózis csakugyan fontos tényező. Dupin nem szenved paranoiában, de elmés projektív identifikációjának jellege paranoid, kételkedve és tesztelve a szimbolikus „valóságot”. Freudhoz vagy az analitikushoz hasonlóan, *le sujet suppose savoir* (az alany, aki feltételezi, hogy tudja), a másik, az analizált által feltételezett tudásra épít, de tisztában van vele, hogy nem tudja, a viszontlátásban megjelenő hasznos projektív identifikáció segítségével. Másrésztől, Schreber, a teljes értékű pszichotikus, pontosan azért, mert tudja, mindent megmagyarázhat saját kozmoszában, létrehozva a Másik Másikját (Istent mint saját szeretőjét), hogy a másikkal Másikjával helyettesítse a szimbolikus Másikat, melyet megtagad.

De mégis mennyire lehet Schreber beteg, amikor kilép abból a szimbolikus paktumból, mely önmaga is „romlott” és paranoid, saját, belső fertőzöttségét vetítve ki a leggyengébb másikra? Vagy, Eric Santner interpretációjában, a Másik vagy a szimbolikus autoritás a modern Németországban protofasiszta, szennyezettnek bélyegzi a nőiséget vagy a zsidóságot. A Másik egyre inkább elnyomóvá válik, ahogy az invesztitúra szimbolikus krízise megfertőzi a társakat. A Másik kétségbeesetten próbálja elállítani a vérzést, végül kivéreztetéssel, a végső megoldás borzalmával. Santner szerint üdvözlendő a kilépés ebből a szimbolikus rendből – a pszichózis vagy a betegség kompromisszum, amikor épelméjűnek lenni sokkal közelebb áll az örülséghez, mint „betegnek” vagy abnormálisnak lenni.

Lacan elmélete, úgy tűnik, hasonlóképpen azt képviseli, hogy a paranoid tudást két irányból is olvashatjuk: a paranoia tekinthető a megtévedt pszichotikus területének, aki reménytelenül elsodródott az emberi szimbolikus kikötőjétől, vagy olvashatjuk az interszubjektív psziché alapjaként is, projekcióként a Mások vágyára és vágyába, a túlságosan is emberi balekok (*dupe*) napi kettősügyleteiként társaikkal. Felidézve Lacan híres szöviccét az apa nevééről (*le nom du pere = le non-dupe erre*; franciául tökéletesen azonosan ejtik), Žižek olvasata a paranoiáról emlékeztet minket arra, hogy a hitetlenek, a megtévedtek, akik a gyülekezeten kívül, a szimbolikus bizonyosságon kívül kóborolnak az egyetlenek, akik a mélyebb emberi valóságot képesek megérteni; hiszen azok, akik visszautasítják, hogy bolondot játsszanak, hibáznak (a paranoiások mindentudók, „*the non-dupe err*”-ek tévúton járnak, mivel visszautasítják a Szimbolikus hitet a performatív felruházásban). Mindazonáltal, amikor a Szimbolikus közösség maga túlságosan monolitikussá válik, túlságosan is egy tévedhetetlen autoritásra hagyatkozik, a Szimbolikus paktum maga is paranoiddá, túlságosan biztossá válik magában, önelégült lesz saját autoriter alakjaival, ezért tehát mélységesen megtévedtté válik. A fasiszta Németországban az egyetlen mód arra, hogy ne ragadjon magával az ideológiai vérengzés és gyűlölet tömegdelíriuma, a normális nézőponton kívülre kóborlás és vándorlás, kitéve a láthatóságot, a tárgyiasítást,

a „Luder”-ként való megbélyegzés számára, elhagyva az investitúra abszolút szubjektivitását (az „Én vagyok a bíró, az autoritás” lehetetlen állítás, amikor az autoritás pusztán üres színjáték, csalás, *Ludertum*). Az identifikációs tudás tehát a megtört tekintet, a nem-tárgyasított mások tekintetének mobilitásával helyettesíti a sztárist, a hipnotikus nárcisztikus tömeghit tükrének fixációját. (Schreber memoárjának árnyékemberei, vagy bármely beszélgetőtárs a nem pszichotikusnak.) Az igaz emberi interakcióban, mely lehetetlen Schreber nyilvános Németországában, a kiváltságos perspektíva nem az elrendelt, kinevezett Bíróé, az egyirányú perspektíva uráé, hanem az elmerengő elméé.

A különbség egészség és betegség között egy bizonyos fok volna – hiszen minden tudás paranoid –, ugyanakkor a tagok állapotától is függhet, vagyis a szimbolikus rendtől, mely „hitet” követel. Ezért a „másikat” csakis egy olyan helyzetből érzékelhetjük, mely elismeri, hogy minden nézőpont rendkívüli, hogy a tudás mindig performansz, a nézőpont, pozíció kérdése. Az elcsent tudás lacani parabolájában, ahol minden alany minden alanyt a tekintet tárgyává tett, még a nyomozó sem birtokolja az abszolút tudást. A börtönőr a foglyok játékában a Másik Másikja, mint Schreber istene, aki közbeavatkozás nélkül megfigyel, megbizonyosodva arról, hogy az „igazságot” inkább a tekintetek keveredése határozza meg, mintsem egy fentről jövő ítélet. (Isten Schreber privát kozmoszában közömbös az élő emberek iránt.)

A pszichoanalízis ezt a szkepticizmust viszontáttételnek nevezi – átvenni valaki helyét a körforgásban vagy láncban, ahol „a jelölő egy másik jelölő alanya” – ahol az egyén csak onnan tudja, hogy fehér vagy fekete, mert a többszörös másik(ak) tettei visszatükrözik. Az egészséges társ (*socius*), hasznát véve a paranoid tudásnak, megszökne a valódi paranoia körforgásából. Ugyanis a paranoiás tudja, hogy „a másik nem létezik”, a paranoid tudás megmutatja, hogy a Másik vagy a Másik sem létezik, a börtönőr, Schreber istene, Godot, Óz a nagy varázsló mind üres helyek, melyek egyetlen funkciója, hogy biztosítsák a fasiszta egynézőpontú abszolút tudás instabilitását. Nincsen egyetlen „magyarázat” a valós vak automatizmusára, csak a szimbolikus paktumok imaginárius felruházása, ahol mindannyian egyetértünk abban, hogy az uralkodó ruhái pompásak, azért, hogy divatosak legyünk, azért, hogy a Szimbolikus közösség (hazug) részei lehessünk. Dupin az egészséges paranoiás: a másokkal való azonosulásán keresztül látja a nyilvánvalót – egy kis részletet a meztelen uralkodóból –, nem fenyegető hallucinációként, hanem a levélként, mely látható, lebegő jelölőként a szeme előtt fekszik. A túlzottan látható, meztelen, túlságosan is átlátszó „igazság” akkor válik láthatóvá, performanszként kiállítottá, amikor a túlságosan állandó Másik lelepleződik, inkább másokba töredezik szét, mint hogy a másságot tegye bűnbakká. A megfigyelés túlságosan is nyilvános szeme, mely a modern paranoid diskurzust kísérti, a látó, személyes „Én”-né válik, mely a posztmodern paranoid tudásról tudósít.

A modern mezején, Schreber titkos történelmének megfelelően, a stabil tudás széttöredezik – katalizmatikus következményekkel. De a posztmodern mezején, a metanarratívák, az eredet, sőt maga a „komolyság” problematizálásával, még a detektív vagy az analitikus sinc a biztos tudás birtokában; csupán közreműködik a vakság és látás interszubjektív és ludikus drámájában, bizonyítva, hogy Senki sincs a teljes tudás birtokában, hogy embernek lenni azt jelenti, hogy részei vagyunk a

Ludertum tréfakörforgásának; és ez a kívülállás, ez a mobilitás, ez a tévelygő minőség talán előnyt, egyfajta örült józanságot biztosít. Ez a posztmodern fenséges esztétikája; paranoid, komikus és ravasz, sőt bölcs, hiszen nem mindentudó. A paranoid tudás posztmodern episztémeként való olvasata egyezik Santner paranoia percepciójával, mely a paranoiát a totalitárius vízió elkerülési stratégiájaként határozza meg. Žižeket idézve: „*A Másiknak nem szabad mindent tudnia*: ez a nem totalitáriánus szociális mező megfelelő definíciója.”¹⁷ A szubjektív emberiség az emberi objektivitás hatása, Ludertum, ahogy minden paranoiás tudja.

Más szavakkal, a fasiszta Németország saját önismeretét és önutálatát egy abjektifikált és tárgyiasított Másikra vetíti ki. Németország önmagát gyűlöli a zsidó nőiség „abjektív” tökéletlenségében vagy tisztátalanságában. Schreber elutasítja a projekciónak azt a bizonyos népirtó „megoldását”, és az identifikáció saját, személyes megoldását állítja elő, amikor azokkal vállal közösséget, akiket kizártak. Santner: „Schreber perverz stratégiája a *Ludertum*ával való azonosulást vonja maga után, az abjekció erotizált állapotát, melyet legalább részben a fegyelmező hatalom normatív nyomásának túlzott és tartós közelsége idézett elő” (94). Schreber elmozdul a paranoid, hallucinációs pszichózistól, vissza a paranoid tudás megtört szolidaritása felé, a „modern” kataklizmától a meleg tudás posztmodern nietzschei utóhatásához.

A másik oldal: a peremen túl vagy a szivárványon túl

Tehát a modernizmust a Szimbolikus paktum krízise hozta létre, és maga is generálja e krízist, a posztmodernizmus pedig ünnepli ezt: a különbség modern és posztmodern között az a vegyérték, amit ennek a krízisnek ad, hogy a Luder romlott szivárgás vagy komikus ömlengés, kicsapongás. A hanyatlás nem probléma, inkább új esztétika a posztmodernizmusban, nem romlottság, hanem kölcsönös hibrid megtermékenyítés, amint Donna Haraway munkájában, a *Kiborg kiáltvány*¹⁸ soraiban is látható, mely a hibridet, az eldönthetlent ünnepli. A határok eldönthetlensége pedig inkább a falak ledöntését, mint megszilárdítását eredményezi; a horgony felszedése nem száműzetésbe, hanem hiábavaló vállalkozásba vezet a kigyózó sárgaköves út mentén; a szivárgás megtermékenyítővé válik, a végső megoldás alapvető természete pedig oximoronként lepleződik le. A megoldás a rugalmasság állapota, az átmeneti egyensúly, a hálózat és nem a körforgás. Vegyi értelemben vett megoldás ez, nem politikai értelemben, ahol egy „másik” „feloldódik” és megtörik a „Másik”-akban, és, ahol a Másik Másikja Varázslóként, alapvető nem-autoritásként lepleződik le.

A modernitás titkos történelme átlöki Schrebert a palánkon, a posztmodern titkos története viszont a szivárványon túlra küldi azzal a bizonyossággal, hogy ugyan a

¹⁷ Žižek, Slavoj: A meg nem tévesztett tévedése. Ford. Papp Orsolya. *Thalassa*, 2004, 15(3): 22. (Kiemelés az eredetiben.) [http://imago.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/\(15\)2004_3/017-40_S-Zizek.pdf](http://imago.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/(15)2004_3/017-40_S-Zizek.pdf)

¹⁸ Haraway, Donna J. (1984). *Kiborg kiáltvány: tudomány, technika és szocialista feminizmus az 1980-as években* Ford. Kovács Ágnes. *Replika*, 2005, 51-52: 107-139. <http://www.replika.hu/replika/51-05> Korábbi fordítása: Bocsor Péter in: Bókay Antal et al. (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest: Osiris, 2002, 503-519.

bödön a szivárvány lábánál bolondok aranyával teli, de ami igazából számít, az a vállalkozás kalandja. (Gondoljunk csak a „tudás” és az „erő” leleplezésének parabolájára: a Madárijesztő, akinek a feje szalmával van tele diplomásként ábrázolt, s azonnal a hatalom és a tudás helyévé válik, aki parancsol, hasonlóan, mint Beckett-nél Lucky. Az Oroszlán kinevezés útján válik háborús hőssé, megkapja a kitüntetést, melyet szertartásosan a bátorságért adományoznak. Érdekes módon a modern percepció pánikba esik, amikor észleli, hogy a társadalom anyaga kezdi elveszíteni a töltelékét, hogy úgy mondjam – olyan szivárgás útján, melyet Santner is részletez –, és megoldásként még inkább elnyomó performatív gesztusokhoz folyamodik. Ahogy a Madárijesztő, a szenátuselnök is rájön, hogy csakis diplomája miatt okos, amit a végső paranoid fantázia, a Mások Másikja, a férfi a függöny mögött biztosít, aki csak előadja a mindenható varázsló váteszi autoritását. A modernizmus még mindig arra törekszik, hogy a Szimbolikus Törvény ijesztő figuráját ismét hitelessé tönkje, az autoritást „teljesen önmagává” akarja tenni, befoltozva a szivárgást, és hitet téve egy árnyék autoritás, egy madárijesztő, egy fejszeforgató robot, egy ádáz bestia, egy boszorkány mellett. A posztmodernizmus viszont a Madárijesztőt pusztán szalmabábunak látja, a *sujet suppose savoir* (tudást feltételező szubjektumnak), aki azért bölcs, mert tisztában van tudásának hiányával; a posztmodernizmus örömet leli az Oroszlán üvöltésében, aki valójában egy gyáva nyúl; hasonlóképpen: a Bádogember egy üres harcos, egy ezredfordulós kiborg, akit Haraway igazán kedvelne, egy konzervdoboz, ami szívet keres, amely a szervátültetés korában valóban adományozható.) A posztmodern esztétika a végső megoldásokat oximoronnak látja.

A Ludikus egy karteziánus ördög-búvár, megbízhatatlan ördögi zseni, aki vagy „felmerül” vagy nem, de aki semmit sem tesz bizonyossá, még a Másik vagy Isten létezése sem igazolható. A metanarratívákban való hit hiánya, a diskurzusok bizonytalanságának elfogadása, a kényszer, hogy fenntartsuk a beszédet és a tréfát, még akkor is, ha az egyénnek nincs mit mondania (Beckett), az univerzum színjátéka többé már nem az igazság elméletén alapszik, hanem a káoszon, az eldönthetetlenségen és a relativitáson. Ezek posztmodern taktikák, módszerek arra, hogy kicselezzük a végső megoldást, egyszerűen azáltal, hogy visszautasítjuk az alapvető szabályai szerinti játékot.

A modernizmus versus posztmodernizmus viszonyosságai talán a legitimitás krízisére adott válaszukban különböztethetők meg; a modern világ még mindig próbálja visszahelyezni a Varázslót az őt közönséggel együtt, míg a poszt-schreberi másik oldalt a megtört vagy elterelt tekintet vezérli és a hiányzó autoritás, a Varázsló Godot, aki soha nincs jelen. A poszt-schreberi világnézet, ami felé Santner terel minket, már nem tragikus, hanem ludikus. A posztmodern Schreber azt tanácsolja nekünk, posztmodern ezredfordulósoknak, hogy lazítsuk és mobilizáljuk katexisunkat a mindig esetleges Szimbolikus Másik felé, vagy legalábbis ne törődjünk a férfivel a függöny mögött.

Tórizs Eszter fordítása